

Mojca Ramšak, PORTRET GLASOV:

Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev

Mojca Ramšak, ki jo kolegi etnologi poznamo kot energično in izredno senzibilno raziskovalko, katere znanstveni in strokovni opus obsega že preko 230 bibliografskih enot (Vir: virtualna knjižnica), je leta 2003 izdala samostojni monografski prvenec *Portret glasov: Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev*. Delo je izšlo v monografski številki revije *Borec*, ki jo izdaja Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti, in je z novjšimi izsledki dopolnjena doktorska disertacija, ki jo je avtorica leta 2000 uspešno zagovarjala na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Dr. Mojca Ramšak je delo posvetila »neformalni mentorici in dragi prijateljici, etnologinji dr. Mariji Makarovič, ki se že desetletje in pol trudi, da bi življenjepiso gradivo postalo enakovredno drugim virom in da bi doseglo primerno obravnavo predvsem v etnologiji, a tudi v drugih humanističnih disciplinah«. Začetek tega prizadevanja je zbirka *Tako smo živeli: življenjepisi koroških Slovencev*, ki že od leta 1993 izhaja v Celovcu. Med tistimi, ki so Mojci Ramšak med raziskovanjem in pri nastajanju knjige tako ali drugače stali ob strani, so Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik iz Celovca, in sicer z bogatim fotografskim gradivom, in številni posamezniki, ki jih avtorica navaja v zahvali. Kratki spremni besedi sta prispevala antropolog dr. Rajko Muršič ter psiholog in antropolog dr. Bogdan Lešnik.

Monografija *Portret glasov* je obsežno in poglobljeno znanstveno delo, ki obsega kar 430 strani. Knjiga je razdeljena na tri dele: uvod, metodološko-historični pregled ustne zgodovine po svetu in v Sloveniji ter na poglavje, v katerem na podlagi predstavljenih metodoloških pristopov in avtoričinega doživljanja terena prepoznavamo življenjske razmere koroških Slovencev. V zaključku Ramšakova povzame glavne rezultate knjige. Uredniško zaključeno delo sestavljajo še angleški povzetek, preko 300 enot dolg seznam virov in literature, seznam tabel in abecedni seznam ključnih pojmov.

Podlaga za analizo so življenjepisi koroških Slovencev, zbrani v prvih petih knjigah zbirke *Tako smo živeli: življenjepisi koroških Slovencev* (Celovec 1993-1997), ki naj bi bila prva sistematično urejena zbirka z življenjepisnim gradivom. Avtorica analizira in interpretira življenjepisno gradivo, obravnava družbeno-duhovne elemente koroškega vsakdanjika, kot so družinske razmere, odnos do vere, društveno povezovanje in tiha asimilacija, ki pomembno določajo kolektivno identiteto koroških Slovencev. Življenjepise je Mojca Ramšak obrav-

navala kot primarni vir; zato je s tega vidika obravnavala slovensko kmečko populacijo iz prve polovice 20. stoletja.

Mojca Ramšak nas v informativnem uvodu seznanj z razlogi in motivi, ki so jo vodili k izbrani temi ter definira izhodišča in uporabljeno biografsko raziskovalno metodo. Na kratko predstavi posamezna poglavja, ki jih v nadaljevanju analizira s pomočjo uporabljene tuje in domače literature ter z lastnimi spoznanji, ki si jih je pridobila med zbiranjem življenjskih zgodb na avstrijskem Koroškem.

Uvodu sledi teoretični del s podrobnim terminološko-metodološkim in historičnim pregledom ustne zgodovine po svetu in pri nas ter poglavji o kritiki virov in etiki, ki se bere tudi kot priročnik o pomenu in rabi ustne zgodovine ter življenjskih zgodb. Najprej nas seznanj s terminološkimi osnovami: z biografskim delom, razliko med ustno zgodovino in ustno tradicijo, s pomenom izraza življenjske zgodbe, s sopomenkami in z biografskimi žanri. Pri pojasnjevanju terminologije se je avtorica soočala z rabo istih pojmov pri različnih disciplinah in v različnih državah, kar jo je nato vodilo v pregled zgodovinskega razvoja ustne zgodovine po svetu.

Mojca Ramšak ugotavlja, da se je potreba po ustnih pričevanjih pri humanistih in družboslovcih začela pogosteje pojavljati nekako od srede 60. let 20. stoletja. Čeprav vsaka veda razvija svoj odnos do pripovedi kot vira, pa je skupni pomen ustne zgodovine v odkrivanju razmerja med posameznikom in družbo z zornega kota malega človeka kot interpretatorja lastnega življenja.

Medtem ko je ustna tradicija usmerjena na prenos spominov skozi generacije, se ustna zgodovina ukvarja z izkušnjami posameznikov v bližnji preteklosti. Pomembna je za razumevanje segmentov načina življenja tistih neelitnih družbenih skupin in področij, ki jih z drugimi viri ne moremo objektivno preučevati, kot na primer delo žensk, otroštvo, zgodovina družine ter lokalna in ruralna zgodovina.

Življenjska zgodba je podzvrst ustne zgodovine in kvalitativna raziskovalna metoda za zbiranje subjektivnih spominov. Med orodji, ki jih raziskovalec potrebuje za interpretacijo življenjskih zgodb, so intervju, terenski zapiski in terenski dnevnik. Vsako zbiranje vključuje različne stopnje: načrtovanje intervjuja, sam intervju, transkribiranje, urejanje, analiziranje in interpretiranje zbranih podatkov in procesa. Podlaga za intervju je vprašalnik, po katerem so zbrane in urejene življenjske zgodbe v zbirki *Tako smo živeli* (TSŽ), ki ga je sestavila in dopolnjevala dr. Marija Makarovič, in je objavljen trikrat: v prvi, osmi in deseti knjigi zbirke. V zvezi s trditvijo, da je vsaka zapisana življenjska zgodba odvisna tudi od razisko-

valčeve osebne refleksije celotnega postopka, Mojca Ramšak pojasni pomen vodenja terenskega dnevnika, kar ilustrira s primeri znanih antropologov in s svojimi koroškimi izkušnjami. Tako zapisovanje življenjskih zgodb postane večšina, ki jo obvladaš, ko med drugim razumeš mogoče odnose med spraševalčevemu empatijo in pripovedovalčevim zaupanjem in znaš ostati profesionalen na eni in človeški na drugi strani.

Stopnji zbiranja gradiva sledi analiza biografskih podatkov, rekonstrukcija življenjske zgodbe in zgodovine, mikroanaliza posamičnih odsekov besedila in kontrastna primerjava zgodovine in zgodbe. Ta stopnja je poleg transkripcije intervjuja ena najbolj zahtevnih in dolgotrajnih.

Drugo poglavje prvega dela monografije obsega pregled in značilnosti razvoja ustne zgodovine po svetu in v razmerju do sorodnih znanstvenih disciplin. Ustna zgodovina kot poddisciplina zgodovine ima v svetu različno tradicijo in pomen, razvijale so jo štiri generacije ustnih zgodovinarjev, ki so vsaka po svoje oblikovale njeno podobo vse do danes, ko je (tudi) za ustno zgodovino značilna interdisciplinarnost, torej prepletenost raziskovalnih orodij različnih disciplin. Pregled avtorica začne v Združenih državah Amerike, nadaljuje v Srednji in Južni Ameriki in evropskih državah ter konča v Avstraliji, Novi Zelandiji in Singapurju. Čeprav ustna zgodovina tudi v svetu nima dolge tradicije, pa Slovenija stopa po teh sledeh z bolj zavestno rabo biografske metode šele od 80. let 20. stoletja. Razvoj ustne zgodovine pri nas se je začel z rabo biografskega gradiva kot sekundarnega vira predvsem pri obravnavi izseljencev, nato zamejcev, pa vse do zametkov urejene dokumentacije pri načrtnem zbiranju Marije Makarovič. Ta nastaja pri Slovenskem narodopisnem inštitutu Urban Jarnik v Celovcu in po posameznih slovenskih muzejih, ki v okviru preučevanja materialne dediščine hranijo tudi različne podatkovne baze. Leta 2001 je bil v Ljubljani ustanovljen *Center za biografske raziskave*, ki sta ga ustanovili dr. Marija Makarovič in dr. Mojca Ramšak.

Poglavje o kritiki virov odgovarja na pomisleke glede zanesljivosti ustnih virov in spomina. Ne glede na to, ali so viri pisni ali ustni, jih je treba preverjati. Gradivo preverjamo skozi celoten postopek zbiranja, zapisovanja, analiziranja in interpretiranja. Začne se pri načrtovanju intervjujev, izbiri pripovedovalcev in pravilnem vzorčenju. Pri analizi življenjskega gradiva preverjamo njegovo avtentičnost, objektivnost, reprezentativnost, zanesljivost in veljavnost. Pri interpretaciji je treba uporabljati tudi pisne vire, ki dopolnjujejo in preverjajo ustne, in obratno, kar je ključna metodološka zahteva.

Zadnji del prvega poglavja je posvečen vprašanju poklicne etike pri zbiranju življenjskih zgodb. Mojca Ramšak je o splošnih etičnih načelih v etnologiji pisala že na več mestih, kljub temu pa poudarja, da je to področje pri raziskovanju življenjskih zgodb še posebno občutljivo in zahteva upoštevanje zlasti načel o tajnosti zasebnih podatkov, avtorstva, anonimnosti in povzročanju moralne škode.

Drugi, aplikativni del knjige je nastal pred prvim, teoretičnim, ker je avtorica želela, da jo pri interpretaciji vodi gradivo, ne teoretična merila. 76 analiziranih življenjskega gradiva je obdelala v šestih poglavjih. Vsebine, v katere se je poglobila, se navezujejo na delo, poročne šege, problematiko otroštva, prosti čas in razmišljanje o smrti. V vsako od teh tematik se Ramšakova pogloblja z vso natančnostjo in širino, ki je rezultat dobrega

metodološkega pristopa.

Interpretirano besedilo je prijazno do bralca in berljivo; v njem se prepletajo različne zvrsti podajanja podatkov, od opisa posameznih elementov, sklepanja in generalizacij, do konkretnih življenjskih odlomkov, ki ponazarjajo njeno interpretacijo, bralcu pa dopuščajo lastno razumevanje. Določene vzorce vedenja ponazarjajo tabele (npr. model gradnje intimnih odnosov pred poroko, 190-191), besedilo dopolnjuje okoli 60 črno-belih fotografij. Za opis pomanjkljivosti biografskega gradiva avtorica uporablja ustrezno literaturo, iz katere črpa dodatna pojasnila.

Predstave o posameznih etnoloških elementih in spomini nanje, obdelani v monografiji, razkrivajo njihovo podobo v 20. stoletju, razkroj ter spremembe.

Avtorica dr. Mojca Ramšak je o svojih terenskih izkušnjah spregovorila leta 1996 na mednarodni konferenci o ustni zgodovini v Göteborgu na Švedskem in leto kasneje na mednarodnem etnološkem simpoziju *Vrednotenje življenjskih pričevanj* (Tinje, Avstrija 1997), nato pa še na drugih konferencah ali univerzitetnih seminarjih (Amsterdam 1998; St. Peterburg 2000; Rochester, New York 2002; Albuquerque, Nova Mehika 2003; Bratislava 2003, Bowling Green, Ohio 2004). Posamezna teoretična poglavja in interpretacije, ki so predstavljene v knjigi *Portret glasov*, smo lahko brali tudi v slovenskih etnoloških strokovnih glasilih (*Glasnik SED*, *Etnolog*, *Traditiones*) in poslušali v okviru *Muzeoforuma* (Ljubljana, 2000), na znanstvenem posvetu *Brežice po Brežicah – etnologija in regionalni razvoj* (2002), na okrogli mizi *Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU Ženske v manjšinskih skupnostih* (Ljubljana, 2002) in v okviru *Historičnega seminarja ZRC SAZU* (Ljubljana, 2004).

Knjiga *Portret glasov* je bila prvič predstavljena oktobra 2003 v Celovcu in 18. maja 2004 v Slovenskem etnografskem muzeju v sklopu prireditev ob mednarodnem dnevu muzejev oziroma UNESCO-vi temi »Nematerialna dediščina«. Predstavlja poglobljeno podobo najbolj tipičnih elementov vsakdanjika slovenskega kmečkega prebivalstva, rojenega do druge svetovne vojne, hkrati pa nam nudi teoretične osnove biografske metode v etnologiji. Mojca Ramšak je z raziskovalnim delom v tujini in s pregledom razvoja ustne zgodovine v Sloveniji posredovala dragoceno strokovno literaturo o ustni zgodovini, ki do sedaj ni bila dosegljiva v slovenskih knjižnicah.

Nemogoče je enakovredno ocenjevati vsa poglavja knjige, saj so podatki tako jedrnat, da jih z vsakim ponovnim branjem odkrivamo na novo in drugače, zato naj bi jo vsak prebral sam. Kljub temu knjiga, ki je pionirsko delo v Sloveniji, odpira celo vrsto novih vprašanj, tako teoretičnih kot aplikativnih. Koroški Slovenci so bili namreč do pred kratkim obravnavani predvsem z vidika zgodovine in politike, manj pa skozi optiko vsakdanjega življenja. Z zbirko TSŽ in s sistematičnim delovanjem koroških raziskovalnih in kulturnih institucij ter pomočjo etnologov iz Slovenije se počasi popravlja tudi ta podoba. Slabo poznavanje načina življenja v zamejstvu je del naše splošne izobrazbe, zato bo treba oblikovati tudi didaktični pristop za posredovanje te problematike v šolah in muzejih.